

УДК 341.231.14

Веремієнко С. В., ст. викладач кафедри правоохоронної діяльності та загальноправових дисциплін

Пальона А. В., студентка гр. АЮ-191

*Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА

Безгромадянство є проблемою світового масштабу, яку науковці часто називають невидимою, яку важко відстежити, а тому й вирішити. Особи без визначеного громадянства є «невидимими» для національного законодавства, фактично вони не існують, їх важко ідентифікувати й зареєструвати в конкретній державі, вони не мають (або мають обмежений) доступ до ринку праці, освіти, охорони здоров'я тощо. Саме тому міжнародне право відіграє провідну роль у визначенні правового статусу таких людей.

Особами без громадянства вважаються особи, які не володіють громадянством жодної держави. Нормативне визначення цього терміну містить ст. 1 Конвенції про статус апатридів 1954 році, згідно з якою апатридом є особа, яка не розглядається як громадянин будь-якої держави в силу її законів [1].

Зауважимо, що безгромадянство не є політико-правовим витвором ХХІ століття, оскільки ще в 1880-х роках вчені визнавали це явище «негуманним». Безгромадянство стало очевидним і реальним наслідком Першої та Другої світових воєн, частих територіальних змін і встановлення нових державних кордонів, запровадження політичних ідеологій, внаслідок яких тисячі людей ставали апатридами. Пріоритетною в таких ситуаціях була політика конкретної держави у сфері громадянства, зважаючи на закріплені в її законодавстві принципи набуття громадянства: право крові чи право ґрунту. Так колективно цілі групи людей ставали апатридами [2].

У часи Ліги Націй у Гаазі 12 квітня 1930 року було прийнято декілька документів, які мали важливе значення у регулюванні безгромадянства: Конвенція щодо окремих питань, пов'язаних колізією законів про громадянство, Протокол, що стосується конкретного випадку безгромадянства, Спеціальний протокол, що стосується безгромадянства.

Після Другої світової війни під час засідань Комісії з прав людини знову з'явилися згадки про осіб без визначеного громадянства. Згодом була прийнята Загальна декларація прав людини, яка містила формулювання, що «кожна людина має право на громадянство» [3]. Науковці часто наголошують на очевидній «слабкості» цього декларативного положення, бо з Декларації не зрозуміло, на яке саме громадянство (набуте яким саме способом) має право кожна особа.

Причинами виникнення безгромадянства найчастіше стають дискримінація на етнічному, расовому чи релігійному ґрунті, небажання набути громадянство у зв'язку зі зміною громадянства при територіальних змінах, а також колізії та прогалини в національному законодавстві різних держав щодо набуття громадянства тощо. Слід зазначити, що більшість випадків безгромадянства виникає саме внаслідок колізії законодавства окремих держав.

Особи стають апатридами, як правило, з таких підстав: 1) при позбавлення громадянства; 2) при одруженні жінки з іноземцем, коли відповідно до чинного законодавства її держави про громадянство вона автоматично втрачає громадянство, а законодавство держави чоловіка не надає жінці громадянства чоловіка; 3) при втраті громадянства; 4) якщо особа добровільно припинила громадянство своєї держави, а іншого не набула; 5) при виході з громадянства з метою отримання іншого; 6) при народженні від батьків, які є апатридами; 7) в певних випадках внаслідок територіальних змін та в інших випадках [4].

Розрізняють два види осіб без громадянства: абсолютні апатриди і відносні апатриди. Першими є особи, які отримали статус апатрида з народження, інші - стали ними через втрату громадянства. Причому, третину усіх осіб без визначеного громадянства становлять діти.

Статус особи без громадянства визначається переважно законодавством тієї держави, на території якої ця особа перебуває, проте з урахуванням вимог, встановлених нормами міжнародного права. До останніх слід віднести положення, що містяться в уже названій Конвенції про статус апатридів 1954 року і Конвенції про скорочення випадків безгромадянства 1961 р. [5].

Крім того, правовий статус осіб без громадянства регулюється більшістю універсальних договорів у сфері прав людини. В рамках цього Конвенція 1954 року передбачає, що особі, яка народилася на території будь-якої держави, має бути надано громадянство, якщо без такого вона стала б апатридом. Конвенція забороняє примусово позбавляти громадянства, якщо це призведе до того, що людина буде апатридом [1].

Правовий статус особи без громадянства досить часто прирівнюють до статусу іноземця. Однак він не є ідентичним. На відміну від іноземця, який одночасно знаходиться під юрисдикцією двох держав - держави громадянства і держави місцеперебування, особа без громадянства завжди знаходиться виключно під владою останньої. Саме тому Конвенція 1961 встановлює, що апатридам потрібно надавати такий же статус, яким користуються іноземці, якщо більш високі гарантії не передбачені вказаною Конвенцією [5].

Апатриди не мають постійного правового зв'язку з жодною державою, а тому не користуються правом дипломатичного захисту. Однак в 2006 році ООН прийнятий Проект статей про дипломатичний захист, у ч. 1 ст. 8 якого зазначається, що держава може здійснювати дипломатичний захист щодо особи без громадянства, яка на дату заподіяння шкоди та на дату офіційного пред'явлення вимоги законно проживає у цій державі [6].

Апатриди зобов'язані підкорятися законодавству держави місця перебування. Однак у деяких сферах, таких як право на судовий захист, свобода віросповідання, початкова освіта, наука їх статус в державі постійного місця проживання ідентичний статусу громадянина. Те ж стосується права оплати праці та соціального забезпечення, яке виникає в такому випадку, а також права на компенсацію в разі нещасного випадку на виробництві. Крім того, заборонено обкладати апатридів додатковими податками і зборами. Передбачається, що держава місцезнаходження апатрида зобов'язана видавати йому документи, що засвідчують особу, якщо він не має таких. Також особу без громадянства, яка законно перебуває на території держави, не може бути вислано за її межі інакше, як з міркувань державної безпеки або громадського порядку, і не інакше, як на підставі рішення суду. Держави повинні створити умови для асиміляції і натуралізації апатридів, до них повинен застосовуватися спрощений порядок набуття громадянства.

Останнім часом проблема юридично визнаних апатридів, так званих апатридів *de jure*, доповнюється питаннями забезпечення прав фактичних апатридів, апатридів *de facto*, тобто тих осіб, які офіційно мають громадянство, але чий громадянський права не реалізовано через неможливість або небажання таких осіб звертатися у цій справі до держави їхнього громадянства. Наразі їхній правовий статус не визначено ані у міжнародних угодах, ані у національному законодавстві багатьох країн. На цьому етапі розвитку міжнародних відносин і міжнародного права застосування та тим більше нормативне закріплення категорії безгромадянства *de facto* має небагато перспектив через її юридичну недосконалість та суперечність чинним міжнародно-правовим нормам [7, с.46].

Отже, підводячи підсумок, не можна не відзначити ту обставину, що хоча міжнародне співтовариство різними методами та засобами прагне зменшити кількість осіб

без громадянства, в кінцевому рахунку заходи, що закріплюються міжнародно-правовими нормами мають реалізуватися в національному законодавстві суверенних держава. Вирішити дану проблему повністю навряд чи можливо, однак необхідно намагатися звести її до мінімуму на основі цілеспрямованого співробітництва держав.

Список літератури

1. Конвенція про статус апатридів від 28.09.1954 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU54001K.html. (Дата звернення: 01.05.2021)
2. Софінська І. Безгромадянство: виникнення явища та правове регулювання. Право і суспільство. 2018. № 5. С. 47-53.
3. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
4. Міжнародне публічне право. Підручник. За ред. Репецький В. М. Київ. Знання, 2011. 437 с.
5. Конвенція про скорочення без громадянства від 30.08.1961 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_240 (Дата звернення: 01.05.2021).
6. Draft Articles on Diplomatic Protection with commentaries URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_8_2006.pdf.
7. Нігреева О. О. Концепція безгромадянства de facto у міжнародному праві. Вісник ОНУ імені І.І.Мечникова. 2012. Т.17. Вип.7. С.41-48.